

„RUSZIN VOLTAM,
VAGYOK, LESZEK...”

„RUSZIN VOLTAM, VAGYOK, LESZEK...”

NÉPISMERETI OLVASÓKÖNYV

Szerkesztette

Fedinec Csilla és Cserniczkó István

Charta XXI Egyesület • Gondolat Kiadó
Budapest, 2019

A kiadvány megjelenését a Bethlen Gábor Alap támogatta.

Lektorálta

BÁRÁNY ERZSÉBET

(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász;
Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza)

SUSLIK ÁDÁM

(Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron)

Technikai munkatársak

DEMETER ANDREA • TÓTH-OROSZ ENIKŐ

Ez a mű a felsőoktatásban használatos tankönyv

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Charta XXI Egyesület, 2019

© Szerzők, 2019

www.gondolatkiado.hu

facebook.com/gondolat

A kiadásért felel a két kiadó vezetője

Szöveggondozó Gál Mihály

A kötetet tervezte Lipót Éva

ISBN 978 963 693 792 8

Tartalom

Előszó (<i>Surján László</i>)	9
---------------------------------	---

IDENTITÁS, NYELV, ÖRÖKSÉG

A keresztény világ határán: a Kijevi Rusz	
a 10–13. században • FONT MÁRTA	13
<i>A kelet-európai térség etnikumai</i>	15
<i>A Kijevi Rusz létrejötte, fennállása, virtuális egysége</i>	18
<i>A Rusz délnyugati régiója: Halics–Volhínia 1199–1386</i>	21
<i>A Rusz egységét kifejező intézmény: az egyház</i>	24
<i>Kijevi örökség?</i>	25
A Kárpát-medencei szlávok nyelve a honfoglalás	
korában • ZOLTÁN ANDRÁS	27
<i>A pannóniai szláv dialektusok</i>	29
<i>Mikor kezdődött a szláv–magyar együttélés?</i>	33
<i>Egy új magyar etimológiai szótár kívánalma</i>	38
Ruszkok, rutének, ruszinok vagy ukránok? A lengyel és litván	
fennhatóság hatásai, 1340–1654 • VARGA BEÁTA	41
<i>A Litván-Rusz Nagyfejedelemség (1340–1385)</i>	41
<i>A lengyel–litván perszónáluniótól a reálunióig</i>	
<i>(1385–1569)</i>	44
<i>Az 1569. évi lublini reálunió. A Rzeczpospolita kialakulása</i>	48
<i>Az 1596. évi breszti vallási unió és következményei</i>	56
<i>A mai ukrán területek a 17. század első felében –</i>	
<i>„Ukrajna leírása Moszkóvia határától Erdély határáig”</i>	61
<i>Ukrajna és az ukránok</i>	63

A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése. Az ungvári unió • MOLNÁR FERENC	65
<i>Az ortodox egyházszervezet</i>	66
<i>A katolikus egyház befolyásának kezdetei</i>	71
<i>Az ungvári unió</i>	74
Ruszinok és zsidók Kárpátalján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában • KONRÁD MIKLÓS	84
<i>A hegyvidéki akció</i>	85
<i>Kárpátaljai zsidók és nem-zsidók</i>	89
Jászi Oszkár és a ruszinok: a ruszin önrendelkezés esélyei 1918–1919-ben • SZAKÁL IMRE	92
<i>A Magyarországi Rutének Néptanácsa</i>	93
<i>Keleti-Svájc</i>	96
<i>Autonómia vagy gyámság?</i>	100
<i>A ruszin autonómia a gyakorlatban</i>	105
Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	117
<i>A csehszlovák állam és Kárpátalja</i>	118
<i>A csehszlovakizmus</i>	120
<i>Hogy került a ruszin többségű Podkarpatszka Rusz az új államhoz?</i>	122
<i>Prága viszonya a helyi nyelvhez</i>	125
<i>A nyelvi polémia és következményei</i>	130
<i>A nyelvi vita az oktatásban</i>	133
Teleki Pál és Kárpátalja • ABLONCZY BALÁZS	138
<i>Alapok</i>	138
<i>A sorsdöntő év</i>	140
A „magyar-oroszok” kérdése • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	147
<i>A Kárpátaljai Kormányzóság</i>	148
<i>Hivatalos kétnyelvűség a Kárpátaljai Kormányzóságban</i>	154
<i>A ruszin nyelv és a geopolitika</i>	159
<i>Nemzetiségi oktatásügy</i>	164
<i>A ruszin nyelvtan kérdése</i>	166
<i>A magyar-orosz nyelvváltozat jellemzőiről</i>	170
<i>A Kárpátaljai Tudományos Társaság</i>	174

A lengyelországi lemkók a 20. században: a kitelepítésektől az etnikai újjáéledésig • LAGZI GÁBOR	178
<i>Kisebbségi létben a független Lengyelországban</i>	180
<i>A lemkó szétszórattatás évei: 1944–1947 és ennek következményei</i>	185
<i>Az újjászületés és újjászerveződés jegyében: lemkók 1989 után</i>	190
<i>„Belga identitás” és „kis haza”</i>	193
Ruszinok Szlovákiában • HALÁSZ IVÁN	196
<i>A két világháború közötti időszak</i>	196
<i>A második világháború után és a szocializmus alatt</i>	199
<i>Ruszinok 1989 után</i>	202
<i>A ruszin alapú politizálás Szlovákiában</i>	204
Ruszin nemzetiségi önkormányzatiság a rendszerváltás utáni Magyarországon • DOBOS BALÁZS	208
<i>Történeti előzmények</i>	208
<i>A ruszin nemzetiség a népszámlálások tükrében</i>	211
<i>A kisebbségi elismeréshez vezető út</i>	214
<i>A ruszin kisebbségi önkormányzatiság intézményesülése</i>	217
<i>Részvétel az Országgyűlés munkájában: a ruszin nemzetiségi szószóló választása</i>	225
<i>A ruszin nemzetiségi önkormányzatok főbb működési területei</i>	227
Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai ruszin nyelv(járás) átértékelése • CSERNICSKÓ ISTVÁN	228
<i>Ruszin reneszánsz Kárpátalján</i>	229
<i>A nyelv mint áru</i>	233
<i>A ruszin nyelv megítélése a mai Ukrajnában</i>	236
<i>A turizmus mint kitörési pont</i>	239
<i>Jellegzetes ízek és ízes szavak</i>	241
<i>A helyi szláv dialektusok a populáris kultúrában</i>	243
<i>A kárpátaljai nyelvjárások és a magas kultúra</i>	244
<i>A dialektusok a politikai kampányokban és a közterületi reklámokban</i>	246
<i>Politika és identitás</i>	247

Ruszinok a változó posztszovjet geopolitikai térben • BOTTLIK ZSOLT – PETE MÁRTON	257
<i>Fantomhatárok a posztszovjet térségben</i>	258
<i>Ruszinok: a negyedik keleti szláv csoport?</i>	262
<i>Lehetséges utak</i>	268
<i>A ruszinok településterülete az ezredfordulón</i>	269

POSTE RESTANTE

Olvasmányok

A rutének • BONKÁLÓ SÁNDOR	273
II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai • (Részletek)	275
A nemzeti ébredés kezdetei Kárpátalján • AVGUSZTIN VOLOSIN	280
A magyar oroszokról • SZABÓ ORESZT	287
Ady halotti maszkjával vándorolva • JÓCSIK LAJOS	290
Kárpátalja a magyar hazában • CS. SZABÓ LÁSZÓ	300
Az Északkeleti-Felvidék • CHOLNOKY JENŐ	304

A „magyar-oroszok” kérdése

CSERNICSKÓ ISTVÁN¹ – FEDINEC CSILLA²

A revízióval előállt annak lehetősége, hogy a magyar kormány ismét megpróbálkozzon egy kompakt nemzetiségi terület kezelésével. A revízió magyar etnikai területeket juttatott vissza Magyarországnak, kivéve a ruszin hegyvidéket. A történeti Kárpátalja síkvidéki, magyar többségű sávja az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel, a jóval nagyobb kiterjedésű, ruszin többségű északi és keleti rész pedig 1939. március közepén katonai hadművelet eredményeként került ismét Magyarországhoz. Az első bécsi döntést „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről” szóló 1938. évi XXXIV. törvénycikkkel, a ruszin Kárpátalja visszacsatolását pedig „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről” szóló 1939. évi VI. törvénycikkkel cikkeylezték be a magyar jogrendbe. A mai Kárpátalja területének déli, magyar többségű sávját (Beregszász várossal egyetemben) betagolták a vármegyerendszerbe, a hegyvidéket pedig a Kárpátaljai Kormányzóság néven emelték ki mint nemzetiségi területet. 1939-ben itt abszolút többséget alkottak a ruszinok (a korabeli hivatalos állami terminológia szerint: magyar-oroszok), akikhez a lakosság 74,64%-a tartozott. A legnagyobb regionális kisebbséget a 9,15%-nyi jiddis anyanyelvűek alkották.³

1939 márciusában a „Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területek” szláv lakosait Horthy Miklós kormányzó anyanyelvükön fogalmazott, falragaszok formájában terjesztett kiáltványban üdvözölte a régi-új hazában. „Kéklő hegyeitek csúcsa a magyar alföld felé tekint. Patakjaitok és folyóitok az erdővel borított hegyek oldalán rohan-

¹ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja, Beregszász; Pannon Egyetem, Veszprém.

² MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

³ Lásd *1939. évi kárpátaljai nép-, földbirtok- és állatösszeírás eredményei*. Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1940. 14.

nak a magyar síkság felé. A természet-adta hegyek és a síkság együtt ad ki oszthatatlan egységet” – így fejezi ki a lírikus szöveg a magyarok lakta síkság és a ruszin többségű hegyvidék természetes összetartozását. „Önök sokat szenvedtek az elmúlt 20 évben, de sokat szenvedett a testvéri magyar nép is. [...] Mi mind világosan látjuk az elrendeltetését és szükségességét, hogy [...] a kárpátorosz nép a magyar államiság keretei között elérje azt az önigazgatást, amelyet a korábbi keretek között nem tudott.”⁴

A Kárpátaljai Kormányzóság

A Kárpátaljai Kormányzóság közjogi helyzetét az 1939. július 7-én életbe lépő 6.200. számú, „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről” című miniszterelnöki rendelet szabályozta. A rendelet szerint a Kárpátaljai Kormányzóság közigazgatása háromszintű: közigazgatási kirendeltségek, járások és az egyes települések. A kormányzóság élén a kormányzó áll, akit „a kárpátaljai területet érintő általános érdekű kérdésekben” a főtanácsadó által irányított, rendszeresen ülésező nyolctagú „véleményező és indítványozó bizottság” segít. A kormányzót, a főtanácsadót, a bizottság tagjait a miniszterelnök, a közigazgatási kirendeltségek vezetőit és azok helyetteseit a belügyminiszter, a községek képviselő-testületeinek tagjait pedig „a község férfi lakosai közül” a főszolgabíró nevezi ki. A kormányzó jogköre megegyezett a vármegye élén álló főispán jogkörével, illetve ezenfelül hatáskörébe tartozott a tanügyi igazgatás is, amit a vármegyék esetében a tankerületi főigazgató látott el.

A magyar állam közigazgatási autonómiát ígért Kárpátalja lakosságának. Az 1939. évi VI. törvénycikk 6. §-a már megfogalmazta: „Utassítatik a miniszterelnök, hogy Kárpátalja önkormányzatának szabályozásáról külön törvényjavaslatot terjesszen az országgyűlés elé.” Horthy Miklós kormányzó 1939. június 14-én, az országgyűlés ülésén tartott nyitóbeszédében a következőket mondta: „Újra szentistváni feladatok munkanapjaira virradtunk. Hiszem és remélem, hogy ez az országgyűlés ugyanazzal a hivatásérzettel fog ehhez a munkához, amellyel az elmúlt századok magyar országgyűlései változó korszakokban nemzetünk történelmi küldetését és célkitűzéseit a Dunamedencében

⁴ Szövegét lásd a Fortepan online fotógyűjtemény plakátjai között. <http://www.fortepan.hu/> (2018-12-01)

szolgálták. Első ilyen feladatunk lesz, hogy a főleg magyar-oroszok lakta kárpátaljai országrésznek ősi alkotmányunkba szervesen beleillő önkormányzatot állapítsunk meg. Hiszem és remélem, hogy az országgyűlés is ápolni fogja a megértést és a barátságot magyar és idegenajkú honfitársaink között, amelyet megbontani csak konkolyhíntéssel lehet.”⁵

A tervezett autonómia miatt volt címében is ideiglenesnek szánt a régió közigazgatását szabályozó 6.200/1939. számú miniszterelnöki rendelet. Ennek megfelelően 1939 és 1944 között számos autonómia-tervezetet dolgoztak ki a régió öngazgatásával kapcsolatban. Közülük a Teleki Pál miniszterelnök által 1940. július 23-án a parlament elé terjesztett, a Kárpátaljai Vajdaságról szóló törvénytervezet állt a legközelebb ahhoz, hogy a gyakorlatban is megvalósuljon, ám végül csendben elfelejtődött,⁶ a fennálló magyarországi viszonyok és a Szovjetunióval folytatott háború körülményei közepette nem volt realitása annak, hogy egy szláv népességnek autonómiát adjanak.

Az autonómia kérdése a sikertelen betérés után is többször felvetődött, a sajtóban és a napi politikában is, sokszor ellenkező előjellel. Bródy András, Podkarpatszka Rusz egykoron első miniszterelnöke például többször is elégedetlenségét fejezte ki az autonómia bevezetésének halogatása miatt. Több magyarok lakta település (például Aknaszlatina, Técső, Visk) vezetése ugyanakkor úgy foglalt állást, hogy őket ne csatolják a ruszin közigazgatási egységhez, Ungvár odacsatolása ellen Ung megye főispánja, Korláth Endre is tiltakozott, de a régió csehszlovák korszakbeli magyar politikusai is az autonómia ellen voltak.⁷ Perényi Zsigmond kormányzói biztos azt vetette fel, hogy „igaz, hogy biztattuk őket [értsd: a ruszinokat] autonómiával és csináltunk tervezeteket is, de azt a csehekkel szemben csináltuk”,⁸ és – mert a területet fegyverrel szerezte vissza Magyarország – ez az ígéret nem

⁵ Lásd *Képviselőházi irományok*, 1939. I. kötet, 1. szám. Budapest, 1939. 1.

⁶ Vö. Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967; Vasas Géza: *Az elaltatott alkotmány: a kárpátaljai vajdaság ügye 1939–1940-ben*. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Kalligram, 2014. 71–90.

⁷ Vasas: *Az elaltatott alkotmány*, 2014, i. m.; Brenzovics László: *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2010. 20; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. (Negyedik, javított és bővített kiadás.) Budapest: Osiris, 2010. 247.

⁸ Idézi Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely: Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.

érvényes.⁹ Fenczik István, a *Карпаторусский голос* [Kárpátorosz hang] című ruszofil lap szerkesztője pedig a kommunista veszélyre való hivatkozással utasította el az autonómia időszerűségét.

Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzói biztosa a nyilvánosságban az autonómia feltétlen hívének mutatkozott. Valójában azonban Kozma úgy vélte, hogy az autonómiaígéret teljesíthetetlen, a „rutén Kárpátalját” is a vármegyerendszerbe kellene betagozni. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek címzett 1941. március 11-i, „szigorúan bizalmas” minősítésű levelében a következőket írta: „Ez volna az ideális és olyan megoldás, amely kivezethetne abból a zsákutcából, amelybe az autonómia megígérése révén politikailag jutottunk.”¹⁰

A nemzetiségi alapú autonómia mindennemű nemzetközi politikai kényszer nélküli bevezetése révén a korabeli Magyarország szakíthatott volna a tradicionális hatalomgyakorlási szokásjoggal, hiszen önként, a kisebbségek jelenlétét megőrzendő és támogatásra érdemes értékként kezelve akár pozitív precedenst is teremthetett volna. Ez az esély azonban az autonómia elutasításával elszállt.

Érdemes áttekinteni, milyen állásponton voltak a Kárpátaljai Vajdaság (azaz a ruszin autonómia) terve apropóján a miniszterelnökségi vitákban az érintett nép nevével kapcsolatban a résztvevők. A vitába bevont szakértők megszólalásából egyértelműen kiviláglik, hogy a politikai megfontolások prioritást élveztek bármilyen egyéb szemponttal szemben.

A régió visszaszerzése után Horthy Miklós még „kárpátorosz”-nak nevezte Kárpátalja szláv népességét. Egyed István, Teleki Pál miniszterelnöknek a kárpátaljai vajdaság ügyeinek kézben tartásával megbízott jogásza azonban már így foglalta össze a miniszterelnökségi üléseken a Kárpátalja népének megnevezésével kapcsolatban elhangzott véleményeket: „A világháború előtt és alatt általában a rutén elnevezés volt a hivatalos. A[z 1918. évi Ruzska Krajna] néptörvény »ruszin (rutén)« megjelölést használ. A cseh-szlovák uralom alatt jött szokásba az orosz, kisorosz szóhasználat, de újabban az ukrán elnevezést is be akarják csempészni. [...] A nép elnevezés szempontjából a nemzetközi helyzetnek is jelentősége lehet. Amiképpen már csak Lengyelországra való tekintettel is, vagy egy esetleg létesülő Ukrajna miatt nem lenne kívánatos az ukrán szó használata, – véleményem szerint éppúgy meg-

⁹Bővebben Fedinec Csilla: *„A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2015.

¹⁰Idézi Vasas: *Az elaltatott alkotmány*, 2014, i. m., 90.

fontolandó az orosz szónak valamilyen változatban való alkalmazása is. Nekünk azt kell kidomborítani, hogy ez a nép egy teljesen külön nyelvet beszélő, más népektől független nép, s ebből a szempontból a háború előtti rutén elnevezésnek sok előnye van; rutének ti. más országokban nincsenek. A magyar-orosz elnevezés viszont a magyar néppel való testvériséget juttatja kifejezésre.” Majd, mintegy szintézisbe foglalva az elhangzottakat és lezárva a vitát, hozzátette: „Ez a kérdés is tulajdonképpen el van döntve. Az 1939/VI. tc. ugyan csak Kárpátalja lakosairól beszél, de a 6.200/1939. M. E. rendelet már a magyar-orosz elnevezést használja.”¹¹

A „magyar-orosz” kifejezés azonban nem volt egyértelműen elfogadott az országos politikusok körében sem. Korláth Endre Kárpátaljáról behívott országgyűlési képviselő a Képviselőház 1939. december 1-jei ülésén így fogalmazott: „Északkeleten az Erdőskárpátokban él az a nép, amelyet a legutóbbi ideológia szerint magyaroroszoknak mondanak. (Egy hang a balközépen: Mi csak ruszinnak mondjuk!) Én a magyarorosz kifejezést nagyon szerencsésnek tartom és rögtön megmagyarázom, hogy miért. Ezt a szót tulajdonképpen nem most találták ki, ez a szó Moszkvában, Pétervárott és általában az Oroszbirodalomban régen ismert, uhroruszin-nak mondták. (Egy hang a balközépen: Ha ragozzuk, akkor uhroruszki!) [...] A magam részéről csak annyit akarok mondani, hogy ezt a szót: magyarorosz, nagyon szívesen látom és pedig egyszónak írva, mert én azt a magyaroroszt akarom látni és üdvözlöm testvérként, aki egytestben és egylélekben magyar is és orosz is, vagy orosz is és magyar is együtt, nem elválasztójellel, nem összekötő jellel, mert az az összekötő jel már veszedelmes lehet. Az lehet két milliméter, de lehet 350 kilométer is, lehet olyan összekötőjel, amelynek első része a magyar Budapesten, a második része pedig az orosz Verhovinákon nyilvánul meg. Nekem olyan magyaroroszra van szükségem, aki magyarorosz maga egy összetett szóban, vagyis egytestben egylélekben magyar is és orosz is együtt. (Gürtler Dénes:¹² Szóval rutén! – Derűtség.)”¹³

Kaminszky József – szintén meghívott felvidéki képviselő – a Felsőházban 1939. december 14-én tartott beszédében szinonimaként használta a magyar-orosz és a ruszin etnonimát: „a magyar-orosz nép,

¹¹ Egyed-iratok. MTA Kézirattár. Ms 10734/23.

¹² Behívott felvidéki képviselő.

¹³ Az országgyűlés Képviselőházának 61. ülése 1939. december 1-én. *Képviselőházi napló*, 1939. III. kötet. 587.

vagy ahogy nevezni szokták, a ruszin nép”.¹⁴ Homicsko Vladimir behívott kárpátaljai képviselő a Képviselőházban 1940. november 12-én tartott beszédébe pedig így kiabáltak bele: „A másik dolog az orosz nyelvhasználat, (vitéz Zerinváry Szilárd:¹⁵ Orosz vagy magyarország? – Palló Imre:¹⁶ Olyan nincs!) Az orosz nyelv használata azért is fontos, mert mi oroszok zárt területen lakunk.”¹⁷

Bródy András, Podkarpatszka Rusz első autonóm kormányának egykori miniszterelnöke, a magyar parlamentbe behívott képviselő szerint a ruszinokkal kapcsolatban Magyarországon „bizalmi krízis” alakult ki.¹⁸ Ennek lényegét a magyar országgyűlés Képviselőházában 1939. december 7-én tartott beszédében így foglalta össze: „... tudnunk kell azt, hogy az elmúlt húsz esztendő alatt népünk sokat fejlődött. Az az 1918-ból ismert rutén nép, ha nem is százszázalékig, de hetven százalékig öntudatosult és ma, húsz év múltán három csoportra oszlik. Az első csoportba tartoznak az 50–70 évesek, akik magyar iskolában, magyar szellemben nevelkedtek, elmagyarosodtak, jó magyarok lettek és amikor jött a változás, akkor nem tudtak behelyezkedni az új helyzetbe, hanem visszavonultak és önmagukban élték magyarságukat és várták a magyar felszabadulást, a terület visszacsatolását.

A második csoportba tartoznak a 35–50 évesek, akik ugyancsak magyar iskolában, magyar szellemben nevelkedtek és amikor jött a változás, akkor fiatal koruknál fogva nem tudtak belenyugodni az új helyzetbe, próbáltak harcot kezdeni, először defenzív harcra álltak és menekültek a néphez, keresték a támaszt a népnél és amikor érezték és látták, hogy a népben megtalálják a támaszt, akkor offenzív harcot indítottak a cseh rezsim ellen. Természetesen ebben a harcban a néppel mentek és az öntudatosuló néppel együtt ők is öntudatosultak, a nemzethez, a nemzettel fejlődött néphez hozzájöttek. Most a változás után magyar szempontból ők is becsületesek, abszolút megbízhatók, de az az előnyük megvan, hogy nem szakadtak el a néptől, mint az előbbi idősebb generáció, hanem a néppel vannak szoros szervi és lelki kap-

¹⁴ Az országgyűlés Felsőházának 15. ülése 1939. december 14-én. *Felsőházi napló*, 1939. I. kötet. 158.

¹⁵ A Nyilaskeresztes Párt képviselője.

¹⁶ A Nyilaskeresztes Front képviselője.

¹⁷ Az országgyűlés Képviselőházának 150. ülése 1940. november 12-én. *Képviselőházi napló*, 1939. VII. kötet. 255.

¹⁸ Fedinec Csilla: Vén csáklások: Nemzedéki kérdés a ruszin politikában a revíziót követően. *Archivnet*, 18, 2018, 4. sz. <http://www.archivnet.hu/ven-csaklyasok-nemzedeki-kerdes-a-ruszin-politikaban-a-reviziot-kovetoen> (2019-02-01)

csolatban és hivatva vannak, hogy azt a magyar szellemet és tudást, amelyet magyar iskolában szereztek, hasznosítsák a maguk népe és Magyarország javára.

A harmadik generáció, az ifjak generációja, az úgynevezett 20–35 évesek. Ezek idegen szellemben nőttek fel, idegen szellemben nevelkedtek, ezeknek Magyarország idegen, a magyarság idegen, a magyar eszme ezek részére terra incognita. (Tost László:¹⁹ Szics-gárdisták!) Ezek ma úgy, mint a régi húszévesek passzív állásba helyezkedtek tele harci kedvvel és várnak, figyelnek, mi lesz, hogy a maguk nemzeti életét valahogyan ki tudják élni. Ma ebben a bizalmi krízisben a kormány álláspontja az, hogy a magyar államépítés, a magyar állameszme szempontjából a legmegbízhatóbb elemekre, ezekre az öregekre kell építeni.”²⁰

A kis szláv nép és nyelvének megnevezése így vált fontos geopolitikai vitatémává a korabeli Magyarországon. Érdekes, hogy a magyar hatóságok később a fentiek ellenére a magyar-orosz népnév helyett a rutént, ruszint kezdték el használni. Miután a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop-paktum nyomán lerohanta Kelet-Lengyelországot (benne a Kárpátaljával is szomszédos mai Nyugat-Ukrajnát), 1939. szeptember 27-én közös szovjet–magyar határszakasz lett Kárpátalja határán, és egyértelművé vált, hogy Magyarországnak a ruszin nép és nyelv önállóságát támogató politikáját jobban szolgálta egy olyan etnonima, mely nem tartalmazza az „orosz” utótagot.²¹

Mivel az ígért ruszin autonómia nem jött létre, a 6.200/1939. sz. miniszterelnöki rendelet alapján folyt a régió közigazgatása egészen a korszak végéig. Ez a rendelet vezette be a régió hivatalos kétnyelvűségét is.

¹⁹ Behívott felvidéki képviselő.

²⁰ Az országgyűlés Képviselőházának 64. ülése 1939. december 7-én. *Képviselőházi napló*, 1939. III. kötet. 775; Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. 481–483, 485–516, 521–525.

²¹ Lásd Botlik József: Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Av-gusztin politikai pályájának összevetése. In Zubánics László (szerk.): *Magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. Beregszász–Ungvár: KMMI–Intermix Kiadó, 2011. 28.

Hivatalos kétnyelvűség a Kárpátaljai Kormányzóságban

A 6.200/1939. sz. miniszterelnöki rendelet 11. § (1) pontja szerint „a kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz”. A (2) bekezdés kinyilvánítja, hogy „A törvényeket hiteles fordításban magyar-orosz nyelven is ki kell adni”.²² Az 5.800/1939. sz. miniszterelnöki rendelet pedig az alapját képezte a ruszin nyelv használatának az igazságszolgáltatásban: „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeken működő kir. bíróságok előtt folyó ügyekben fellebbviteli bíraskodást gyakorló kir. törvényszékeknél és kir. ítélőtáblán is a fellebbviteli ügyek elintézéséhez szükséges számban kell a magyar-orosz nyelvben jártas személyeket alkalmazni, továbbá a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeken működő kir. járásbíróságoknál és kir. ügyészségeknél folyó ügyekben akár elsőfokú, akár a felebbviteli eljárásban az ügyvéd, úgyszintén a helyettesítésében eljáró, az ügyvédekkel egy tekintet alá eső személy az állam hivatalos nyelve mellett a magyar-orosz nyelvet is használhatja.”²³

Ezt a hivatalos kétnyelvűséget erősíti meg a 18.136/1939. számú miniszterelnöki rendelet is, mely szerint Kárpátalján a magyar-orosz nem nemzetiségi nyelv, hanem második államnyelv. Teleki Pál miniszterelnök egy 1939. augusztus 2-án kelt levelében szintén így fogalmazott: „Szem előtt kell tartani általában, hogy Kárpátalján a magyar-orosz nyelv nem nemzetiségi nyelv, hanem második államnyelv. A nyelvkérdést gyakorlati kérdésnek kell tekinteni és semmi körülmény között sem szabad belőle politikumot csinálni.”²⁴

Az 1.460/1940. M.E. sz. rendelet „a visszacsatolt kárpátaljai területen működő cégek magyar vagy rutén nyelvű cégszövegének a kereskedelmi cégjegyzékbe bejegyzése tárgyában” kedvezményeket állapított meg a kétnyelvűség gyakorlatba ültetésének megkönnyítése érdekében, kimondva: „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai területen működő cégek az idegen nyelvű cégszöveg helyett magyar vagy rutén vagy mind a két nyelvű cégszöveg bejegyzése iránt a cégbírósághoz intézett beadványa és ennek mellékletei illetékmentesek.”

A 6.200/1939. sz. rendelet előírta, hogy a hivatalokhoz, állami szervezetekhez magyar-orosz nyelven is lehet fordulni, s ilyen esetben a választ

²² Az 1939. június 22-i 6200. sz. miniszterelnöki rendelet szövegét közli Fedinec, *Iratok*, 2004, i. m., 528–534.

²³ Közli Fedinec, *Iratok*, 2004, i. m., 544.

²⁴ Egyed-iratok. MTA Kézirattár. Ms 10.734/15.

ezen a nyelven kell kiadni. A rendelet azt is lehetővé tette, hogy a régió lakosai nemcsak a helyi, hanem a központi államhatalmi szervekhez is anyanyelvükön nyújthatták be beadványaikat. Egy 1939. július 25-i kormányhatározat értelmében az állami közhivatalok nevét magyar és magyar-orosz nyelven is fel kellett tüntetni Kárpátalján, a hivatali helyiségekben kétnyelvű feliratokat, eligazító táblákat és hirdetményeket kellett kitenni. Az utcanevek, köztéri feliratok többsége szintén kétnyelvű volt. A hivatalos kétnyelvűség az igazságszolgáltatásra, a bíróságokra és a csendőrségre is kiterjedt. Az 1939. augusztus 2-án kiadott 18.136/1939. számú miniszterelnöki rendelet kimondta, hogy a régióban az állami hivatalok alkalmazottai a szóbeli érintkezésben kötelesek a „magyarorosz” nyelvet használni, ha az ügyfél ezen a nyelven fordul hozzájuk, s el kell fogadniuk az ilyen nyelven megfogalmazott beadványokat is, minden hivatalos nyomtatványnak, úrlapnak kétnyelvűnek (magyar–„magyarorosz”) kell lennie. Ennek érdekében 1939 júliusában mindössze három hét alatt sokezres példányszámban 68 különböző úrlap és formanyomtatvány kétnyelvű (magyar és magyar-orosz) változata készült el.²⁵

A hivatalnokoknak kötelezően meg kellett tanulniuk a második államnyelvet. Ehhez 1939-ben 205 oldalas nyelvkönyvet adott ki a kormányzói biztos oktatási hivatala *Magyarorosz nyelvgyakorló könyv*²⁶ címmel, majd ehhez 1940-ben egy pótfüzet is megjelent,²⁷ továbbá kiadtak egy *Segédlet az orosz nyelvű lakossággal való érintkezéshez*²⁸ című kötetet is. Emellett már 1939-től nyelvtanfolyamokat szerveztek a hivatalnokok, csendőrök számára.

A tisztviselőknek vizsga keretében kellett számot adniuk nyelvtudásukról. Kozma Miklós személyes példával, illetve a csendőrök körében pénzdíj kitűzésével ösztönözte a nyelvtanulást. A kormányzói biztos beiktatása során ígéretet tett a ruszin és a román nyelv elsajátítására, s megígérte, hogy hamarosan anyanyelvükön fog beszélni a ruténekkal.²⁹ A nem magyar ajkú hivatalnokoktól, állami tisztviselőktől

²⁵ Botlik: Ruszin vagy ukrán? 2011, i. m., 28.

²⁶ *Magyarorosz nyelvgyakorló könyv*. Ungvár: Kárpátaljai Területi Kormányzói Biztosi Hivatal Tanügyi Osztálya, 1939.

²⁷ *Pótfüzet a kárpátaljai területi kormányzói biztosi hivatal tanügyi osztálya által 1939. évben kiadott Magyarorosz nyelvgyakorló könyvhöz*. Ungvár: Állami Nyomda, 1940.

²⁸ *Segédlet az orosz nyelvű lakossággal való érintkezéshez*. Ungvár: Kárpátaljai Tudós Társaság Nyomdája, 1942.

²⁹ Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában*. II. k. Budapest: PolgArt Könyvkiadó, 2000. 727.

pedig a magyar nyelv ismeretét követelte meg az állam. Számukra az ország belső vidékein szerveztek nyelvtanfolyamokat, például a Debreceni Nyári Egyetem keretében vagy a dunántúli Pápán. „A néppel való érintkezésben a hivatalnokok a nép nyelvén beszéljenek – mondta Kozma. – Kell, hogy a nép a hivatalokhoz saját anyanyelvén fordulhasson. Kárpátalja tisztviselőitől megkívánom, hogy hivatali területük népi nyelvét mielőbb megtanulják. A rutén néppel rövid időn belül – ha egykori tudásomat felfrissítettem és kifejlesztettem – ruténül fogok beszélni, a németajkú kisebbség nyelve számomra nem kérdés, de a román nyelvet is megtanulom annyira, hogy a legszükségesebb dolgokban román nyelvű fiainkkal saját nyelvükön beszélhessek.”³⁰

A kinevezett állami tisztségviselők hivataluk elfoglalása előtt kötelezően szolgálati esküt tettek, és – választás alapján – ezt magyar vagy magyar-orosz nyelven egyaránt megtehették.³¹ Ezt a régió kormányzását meghatározó miniszterelnöki rendelet 14. § (1) pontja tette lehetővé.

A kormányzói biztos 1940. december 12-én kiadott rendelete előírta, hogy az 1941. évi országos népszámlálás lebonyolításában szerepet vállaló kérdezőbiztosoknak a magyar-orosz többségű közigazgatási egység területén ismerniük kellett a magyar-orosz nyelvet, és a népszámlálási ívet ezen a nyelven is a nem magyar ajkúak rendelkezésére kell bocsájtani.³² A census kapcsán Teleki a parlamentben 1940. július 2-án elmondott beszédében nemcsak amellet érvelt, hogy méltányos nemzetiségi politikára van szükség, hanem azt is kijelentette: megengedhetetlen, hogy a hatóságok „bárkit is befolyásolni merészljenek abban, hogy melyik nemzetiséghez tartozónak vallja magát”.³³

A kormányzói biztos hivatala mellett külön fordítói irodát hoztak létre, amely rövid idő alatt valamennyi hivatali formanyomtatványnak, úrlapnak elkészítette a kétnyelvű változatát. Kétnyelvű hivatalos és postai bélyegzők, vasúti menetrendek is készültek. Ezek megjelentetésére és sokszorosítására állami nyomdát alapítottak a terület székhelyéül kijelölt Ungváron.

³⁰ Közli Brenzovics László (szerk.): *Kozma Miklós: A visszacsatolt Kárpátalja. Napló*. Ungvár: KMKSZ, 2009. 258.

³¹ Fedinec: „*A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja*”, 2015, i. m., 130.

³² A kormányzói biztos 1.501/1940. évi rendelete. *Kárpátaljai Közlöny / Подкарпатский Вѣстник* 1940. évi 51. sz. 21.

³³ Idézi Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely: Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002. 358.

A 1939. évi 6.200. számú miniszterelnöki rendelet 11. § (3), (4) és (5) pontja rendelkezett arról is, hogy a kormányzói biztos hivatalos lapot alapít. 1939. július 29-étől adták ki hetente, vasárnaponként a helyi közigazgatás hivatalos, kétnyelvű lapját *Kárpátaljai Közlöny / Подкарпатський Вѣстник* címmel. A lapban két nyelven jelentek meg a Kormányzói Biztosság rendeletei, hivatalos dokumentumai: a bal hasáb magyar, a jobb magyar-orosz nyelven közölte a szövegeket. Ebben a hivatalos lapban hasábosan elhelyezve két nyelven kötelezően közzé kellett tenni az országos törvényeket, rendeleteket, „amelyeknek hatálya a kárpátaljai területre kiterjed”, valamint a kormányzói biztos által kiadott szabályrendeleteket, és a közigazgatási kirendeltségek vezetői által kiadott rendelkezéseket és közleményeket. A paragrafus megállapította továbbá azt is, hogy a miniszteri rendeletek kihirdetése az ország hivatalos lapjában, a *Budapesti Közlöny*ben való közzététellel történik meg, „az említett rendeleteket azonban – lehetőleg a Budapesti Közlönyben való megjelenésükkel egyidejűen – a kárpátaljai terület hivatalos lapjában magyar és magyar-orosz nyelven hasábosan szintén közzé kell tenni”.

A lap tartalmi tekintetben három részből állt. A terjedelmet döntően az ún. „Hivatalos rész” töltötte ki, ahol a központi rendeleteket közölték. A törvényeket 1939 és 1942 között a lap mellékletében adták közre – a két nyelven szerkesztett laptól eltérően a mellékletben a törvények csak „magyar-orosz” nyelven voltak olvashatók. Néhány lapszámban megtalálható volt a „Kormányzói biztosi rendeletek” rész is. Végül pedig a „Hirdetmények” kerültek közreadásra. Az utóbbiak között többnyire ingó és ingatlan árveréseket, álláshirdetéseket, bérleti szerződéssel kapcsolatos, tisztviselői tanfolyamokról szóló és más hirdetményeket találunk. Helyi rendeletek elvétve jelentek meg, évente csupán néhány található a közlönyben.

A magyar kormány az állami költségvetés terhére igyekezett biztosítani azokat a feltételeket is, melyek a hivatali kétnyelvűség gyakorlati működéséhez szükségesek. Mindez annak a kormányzati irányelvnek megfelelően történt, mely szerint Kárpátalján „a magyar-orosz nyelv nem nemzetiségi nyelv, hanem második államnyelv”. Ennek megfelelő véleményét Kozma kormányzói biztos is kifejtette beiktatása alkalmából Ungváron tartott beszédében: „Kárpátalja kevert népi összetételű országrész, tehát csak úgy boldogulhat, ha minden, a nyelvek révén előálló súrlódást kiküszöbölünk. Megkövetelem tehát, hogy a nyelvhasználatból senki ne csináljon politikai kérdést, mert Kárpátalja élete könnyebb és boldogabb lesz, ha a nyelvi kérdés mint politikai

kérdés napirenden nem szerepel és csupán gyakorlati kérdés jellegét kapja”.³⁴

A miniszterelnöki rendelettel kodifikált hivatali kétnyelvűség nemcsak a polgári közigazgatásra terjedt ki, hanem a honvédségre is. A honvédség egy 1939. augusztus 9-i rendelete értelmében azoknál a csapatoknál, ahol a legénységi létszám 50%-át a magyar-orosz ajkú legénység meghaladja, a csapatnyelv a magyar-orosz, de a vezénylési nyelv továbbra is a magyar marad. A Kárpátalján szolgálatot teljesítő tisztek számára a hivatalnokokhoz hasonlóan előírták a helyi többségi lakosság nyelvének elsajátítását (egy éven belül meg kellett tanulniuk alapfokon a nyelvet). A nyelvtanulás elősegítésére 1943-ban ruszin nyelvkönyvet adtak ki a honvéd akadémiák hallgatói részére.³⁵ Ez a rendelkezés szintén megfelel a budapesti kormányzat iránymutatásnak, mely szerint Kárpátalján a nyelvkérdés gyakorlati kérdés, és semmilyen körülmények között sem szabad belőle politikai problémát kreálni.

Probléma azért mégis keletkezett. A 14.500/1939. számú belügyminiszteri rendelettel megállapított kétnyelvű településnevekkel szemben több panasz is érkezett, például Nagyszőlősről, ahol nem tették ki a kétnyelvű helynévtáblát, és a postahivatalban nem szolgálták ki a magyarul nem beszélőket.³⁶ Többek között a *Карпаторусский голос* [Kárpátorosz Hang] című lap is elégedetlenségét fejezte ki, mert több település nevét magyarosította a rendelet. Összesen 176 kárpátaljai település nevét változtatták meg ebben az időszakban.³⁷ A *Русская правда* című lap az 1940. évi 43. szám 2. oldalán arról számol be, hogy Munkácson leszedték a kétnyelvű táblákat a kormányzati épületekről, de még a magántulajdonú üzletek, boltok cégtábláit is magyar nyelvűre cseréltették a városi hatóságok.

A magyarosításnak nem ez volt az egyetlen megnyilvánulása. 1941 augusztusában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elrendelte, hogy a visszacsatolt területeken az idegen hangzású családneveket a magyar hangzásnak megfelelően kell írni és használni, az utónevek

³⁴ Közli Brenzovics (szerk.): *Kozma Miklós*, 2009, i. m., 258.

³⁵ Gönczy László: *Ruszin nyelvkönyv a M. Kir. Honvéd Akadémiák részére*. Budapest, 1943.

³⁶ Мазурок, Ігор: *Правове становище Закарпаття у 1939–1944 рр.* Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. 112.

³⁷ Oficinskij, Roman: Etnikai-kulturális összefüggések. In Fedinec Csilla – Mikola Vehes (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 178.

esetében pedig a magyar megfelelőt kell feltüntetni. A hivatalnokoknak azt javasolták, hogy magyarosítsák a szláv hangzású, írásmódú neveiket.³⁸

A jogok gyakorlati érvényesítése más területeken sem ment könnyen. A korabeli beszámolók szerint különösen a csendőrség körében fordultak elő olyan esetek, hogy a kihallgatott személy nem élhetett anyanyelv-használati jogaival, de az is előfordult, hogy a huszti járásbíróság hivatali helyiségeiben megtiltották a ruszin nyelv használatát.³⁹ A volóci közjegyzőség hivatalnokai nem álltak szóba a magyar-orosz nyelvű ügyfelekkel, nem adtak ki kétnyelvű dokumentumokat; Rahón pedig annyi hibával írtak magyar-orosz nyelven, hogy a kiadott hivatalos dokumentumok értelmezhetetlenek voltak a helyi lakosság számára.⁴⁰

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár iratanyagának elemzése alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a kétnyelvű közigazgatás bevezetésére irányuló kezdeti lendület fokozatosan alábbhagyott. Olyannyira, hogy a kormányzói biztosságra beérkező számtalan levél, kérelem, panasz és egyéb iromány között alig találni ruszin nyelvűt, és ugyanez vonatkozik az onnan kimenő iratokra is.⁴¹

A ruszin nyelv és a geopolitika

A hivatali kétnyelvűség bevezetése, a kétnyelvű közigazgatás mindennapi alkalmazása ismét a felszínre hozta a helyi szláv értelmiséget hosszú ideje megosztó nyelvi kérdést. A hatóságoknak ugyanis dönteniük kellett arról, hogy mit tekintenek a magyar mellett a régió második államnyelvének: a (nagy)orosz vagy az ukrán (kisorosz) nyelvet, esetleg egy, a helyi szláv nyelvjárásokra alapozott irodalmi nyelvváltozatot. Magyarul: dönteni kellett arról, konkrétan mit is takar a Kárpátalja közigazgatását szabályozó miniszterelnöki rendeletben megnevezett „magyar-orosz nyelv”. A Podkarpatszka Rusz idején egymással vetélkedő három nyelvi irányzat közül közvetlenül 1939 előtt az ukranofilék kerültek fölénybe, többek között Avgusztin Volosin ukrán orien-

³⁸ Мазурок: *Правове становище Закарпаття*, 2010, i. m., 113.

³⁹ Lásd Vasas Géza: A ruszin autonómia válaszfűtjain – 1939. március-szeptember. *Aetas*, 2000, 4. sz. 64–87.

⁴⁰ Мазурок: *Правове становище Закарпаття*, 2010, i. m., 112–113.

⁴¹ Fedinec: „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja”, 2015, i. m., 147.

táltságú politikája következtében. A magyar hatóságok azonban a saját kezükbe vették a nyelvi kérdés rendezését a régióban.

A magyar nyelvpolitika a régió három nyelvi irányzata közül egyértelműen a ruszint támogatta, túrta a nagyorosz irányt, s gyakorlatilag tiltotta az ukrán nyelvi vonalat, és akadályozta az ukranofil mozgalom tevékenységét. A galíciai ukrán lapok behozatala is tilos volt.⁴² „A magyar kormányzat politikai okokból természetesen az ukranizáló gondolat ellen van” – írta Kozma Miklós.⁴³ Az orosz és ukrán helyett ugyanis a magyar politikum az önálló ruszin nyelv és egy ruszin sztenderd nyelvváltozat kodifikálása mellett döntött.

A magyar nyelvpolitika irányát jól jelzi, hogy a hatalomváltást követően szinte azonnal betiltották a cseh és ukrán nyelvű és orientációjú lapok kiadását, de Bródy András és Fenczik István orosz nyelvű lapjai megjelenhettek.⁴⁴ A *Нова Неділя* [Új Vasárnap] 1939. április 9-ei számában még olyan nyelvi program jelenhetett meg, mely a helyi ruszin népnyelv használatát tartja követendőnek az „idegen és gyűlölt” ukrán nyelvvel szemben, de amely elismeri az orosz nyelv használatának szükségességét a gimnáziumokban és a felsőoktatásban.⁴⁵ Azaz ez a nyelvi program még nem önálló szláv nyelvként kezeli a ruszint, hanem olyan nyelvváltozatként, melyet a (nagy)orosz sztenderd változat fed le.⁴⁶

Az ukrán orientációt gyengítette a magyar hatóságoknak a kommunista mozgalommal szembeni határozott fellépése is.⁴⁷ A Podkarpatszka Rusz idején fokozatosan erősödő baloldali párt vezetői ugyanis főként az ukranofileket erősítették,⁴⁸ a *Munkás Újság* címmel magyar

⁴² Az ukrán irányzat tiltásában valószínűleg az is közrejátszott, hogy 1939 márciusában Magyarország a függetlenségét frissen kikiáltó *Kárpáti Ukrajna* szórványos fegyveres ellenállásával szemben foglalta vissza a vidéket.

⁴³ Közli Brenzovics (szerk.): *Kozma Miklós*, 2009, i. m., 254.

⁴⁴ Капраль, Михаил: Русский язык в Подкарпатье (1938–1944). *Studia Russica*, XX, 2003. 176–177.

⁴⁵ Мозер, Михаэль: Прощання з українством: декілька завваг про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія. *Humaniora: Slavica Tartuensia*, IX, 2011. 237. Az *Отворяеме передплату на „Нову Неділю”* címmel megjelent írást közli Капраль Михаил (ред.): *Русинський дайджест 1939–1944. III/1. Кроника. Тексты з ужгородських новинок „Нова Неділя” и „Карпатска Неділя” 1939–1941 гг.* Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2010. 28.

⁴⁶ Мозер: Прощання з українством, 2011, i. m., 237–238.

⁴⁷ Левенець, Ю. та ін. (ред.): *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. Київ: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008. 309.

⁴⁸ Геровский, Алексей: *Борьба чешского правительства с русским языком. 1938.* http://www.ukrstor.com/ukrstor/gerovskij_rusjazyk.htm (2018-12-01)

nyelven megjelenő kommunista orgánus is az ukrán etnonima használata mellett döntött.

1940 tavaszán a vallás- és oktatásügyi hivatal felülvizsgáltatta a könyvtárak állományát, és a cseh, orosz és ukrán nyelvű könyveket, valamint a kommunista irodalmat elkobozták. Az ukrán nyelvi és politikai mozgalomban való vezető szerepe miatt előbb felfüggesztették, majd betiltották az ukrán irányultságú Proszvita Társaság működését. Vagyonát, ingatlanjait elkobozták.

A csehszlovák korszakban Galíciából Kárpátaljára érkezett ukranofil tanítókat kitiltották az iskolákból, és megszüntették az ukrán orientációjú Kárpátaljai Pedagógiai Társaság működését is. A helyi sajtóból eltűnt az ukrán etnonima használata, csak a magyar-orosz és a ruszin/rutén jelenhetett meg. Ehhez hasonlóan eltűnt a régió Kárpáti Ukrajnaként való megnevezése is, s egyre gyakoribbá vált a Kárpátalja szó használata. A Kárpáti Ukrajna hivatalos lobogójaként használt kék-sárga zászló nem jelenhetett meg az ünnepi rendezvényeken. Helyette a Rákóczi hű népeként (*gens fidelissima*) emlegetett ruszinok a piros-kék színekből álló zászló használták; ezek a Rákóczi család színei is.⁴⁹ A Volosin vezette kárpát-ukrán állam hivatalos himnuszául választott „Ще не вмерла Україна” [Még nem halt meg Ukrajna] kezdetű helyett Duchnovics *Подкарпатській Русини* [Kárpátaljai ruszinok] című szövegét használták ruszin himnuszaként Kárpátalján.

A ruszinsággal kapcsolatos magyar álláspontot jól példázzák Bonkáló Sándornak még a terület visszacsatolása előtt írott sorai:

„A különböző helyekről s különböző időkben ideszakadt rutének mind a mai napig megőrizték eredeti nyelvjárásaikat. Nem tudtak összeolvadni, nem tudtak egységes társalgási és irodalmi nyelvet teremteni maguknak, mert alig érintkeztek egymással. A Ruténföld folyói és patakjai mély völgyekben északról dél felé sietnek a Tiszába. Egyik völgyből a másikba a magas hegyek miatt nehéz átjutni. Csak ugyanazon völgyben élő rutének érintkeztek egymással és a magyarsággal. Ennek két fontos következménye volt. Mai napig sem alakult ki egységes kárpátaljai rutén nyelv, melyet a ruténség írói és költői irodalmi nyelvvé emelhettek volna. A kárpátaljai rutén írók és költők teremtő munka helyett ma is gyakran meddő nyelvi vitákra pazarolják lehetőségük javát.

⁴⁹ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*. I. k. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke és Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara, 2005. 29.

A földrajzi viszonyok másik fontos következménye volt, hogy nemcsak a más völgyekben lakó testvéereiktől, hanem a Kárpátok északi oldalán lakó fajtestvéereiktől is elszakadtak s századokon át alig érintkeztek velük. Ám annál sűrűbben érintkeztek a magyarsággal s ennek folytán idővel a külföldi ruténekétől sokban eltérő, hungarizmusoktól átitatott nyelvre s egyben-másban eltérő műveltségre tettek szert. Csaknem önálló néptörzssé fejlődtek, melynek nyelve, világfelfogása ma már jelentékenyen eltér az ukránok nyelvétől és világfelfogásától. [...]

Az orosz csaknem olyan messzire esik tőlük, akár a szerb vagy a bolgár. Mégis mind az ukránok, mind a nacionalista oroszok a magukénak vallják a kárpátaljai rutének irodalmát, s azt az ukrán, illetve az orosz irodalom egyik mellékhatásának mondják.”⁵⁰

A magyar kormányzat és annak helyi képviselője, a kormányzói biztos is minden kétséget kizáróan a ruszin irányzatot támogatta. Ez főként a régió második kormányzói biztosára, Kozma Miklósrá volt jellemző. A magyar nemzetiség- és nyelvpolitika célja ugyanis az önálló ruszin nép megteremtése volt. Kozma kormányzói biztos 1941. május 1-én egy beszédében kijelentette: „a Kárpátalján élő ruszin nép nem nagyorosz, nem ukrán, hanem tisztán és kizárólag ruszin.”⁵¹

Kozma *A ruszinszkói kérdés* címmel 1938-ban írott kéziratában arra is megtaláljuk a választ, mi célból tartotta kívánatosnak és támogatta Magyarország az önálló ruszin nép gondolatát: „A ruszin–magyar kapcsolat bástyát és védelmet jelent az orthodox és pánszláv politikai nyomás ellen, életképessé teszi Ruszinszkót és erősebbé Magyarországot. [...] A pánszláv gondolattal szemben alkalmazott divide et impera elv egyenest megkívánja, hogy a nem ukrán ruszin nép ne csatoltassék egy újonnan alakítandó Ukrajnához, mert a Kárpátoktól délre fekvő földrajzi helyzetre való tekintettel ennek a hatszázézeres kis népnek és területnek Ukrajnához való csatolása a kezdő állami életét élő Ukrajnát azonnal hatalmas és a Duna völgyébe belejátszó európai tényezővé tenné.”⁵²

Kozma *Az ukrán kérdés Kárpátalján* című munkájában pedig ezt olvashatjuk: „Magyarországnak nem érdeke semmiféle divergáló politika, tehát a kárpátaljai rutén népet, mely történelmi, földrajzi és vallási okokból különélő kisebb népcsoport, nem akarja sem nagyorosz, sem

⁵⁰ Bonkáló Sándor: *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*. Pécs: Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1935. 7–10.

⁵¹ Idézi Fedinec: *A kárpátaljai magyarság*, 2002, i. m., 373.

⁵² Idézi Botlik: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*, 2005, i. m., 59.

ukrán irányban fejleszteni, mert mindkét irány politikailag egyaránt a határon túlra tendál. Földrajzi adottságok, gazdasági érdekek, valamint az a körülmény, hogy az északi szláv népek közül a lengyel mellett a rutén nép az, amely katolicizmusa révén teljesen nyugati orientációjúvá lett, meg akarja tartani különálló népi és vallási mivoltában, úgy-hogy jövőjét és boldogságát a Kárpátoktól délre keresse.”⁵³

A kérdés nemzetközi politikai háttérének elemzése során a szerző megállapítja, hogy a Monarchia Galíciában és Bukovinában az ukrán irányzatot erősítette az orosz hatás gyengítésére, s ezt a vonalat erősítették a csehek is Lengyelországgal szemben, de a náci Németország is az ukrán gondolatot támogatta az oroszok, azaz a Szovjetunió ellenében. Szerinte Szlovákia – talán német hatásra, illetőleg mert a kelet-szlovákiai ruszinság jelenléte miatt attól tart, hogy esetleg sor kerülhet arra, hogy Kárpátalja (azaz Podkarpatszka Rusz) nyugati határainak kiterjesztésével ezek a ruszin régiók egyesülnek – „a szlovák területen élő rutén szórványokat elszlovákosítani, a rutén tömegeket pedig elukránosítani akarja”.⁵⁴ A Vatikán is az ukránosítás vonalát követte, abból a hitből kiindulva, hogy a görögkeleti (ortodox) ukrán milliók katolizálhatók. Magyarország és Lengyelország ezzel szemben veszélyesnek, saját érdekeivel ellentétesnek tekinti az ukrán eszmét mint „mindkettejük számára bomlasztó” irányzatot. A csehek, illetve az osztrákok és németek ukránosítási törekvései között a fő különbséget abban látja Kozma, hogy előbbieket Kárpátaljára is kiterjesztették ez irányú politikájukat, utóbbiak viszont csupán a Kárpátok túloldalára.

A térség szláv népekkel kapcsolatos politikájának helyzetelemzése után egyértelműen jelöli ki Kozma a magyar álláspontot és érdekeket: „Amikor Magyarország Kárpátalját visszacsatolta, a kárpátaljai politikában természetesen változásnak kellett bekövetkeznie. Ez a változás nem lehetett más, mint folytatása a sok száz éves múltnak, amely egyedül vette tekintetbe a rutén népi érdeket és öncélúságát. Ez az álláspont pedig az, hogy a rutén nép nem nagyorosz és nem ukrán, öncélú, bár kisszámú, de önálló vallással, népi érdekekkel bíró, nyugat felé orientált egyházi kapcsolatú szláv nép, amelynek egyetlen érdeke, hogy önmaga népi érdekeit kifejlesztve tényező maradjon. Mihelyt ukrán vagy nagyorosz, eltűnik egy nagy tengerben és népi léte megszűnik. E népi érdeke teljesen fedi a magyar politikai érdeket, mert ez a pont a rutén népet a Kárpátok koszorúján belül Magyarországhoz csa-

⁵³ Közli Brenzovics (szerk.): *Kozma Miklós*, 2009, i. m., 248–249.

⁵⁴ Lásd uo. 251–253.

tolva tartja anélkül, hogy egyéniségéből, vallásából, nyugati orientációjából kivetkőztetné.”⁵⁵ A magyar állami érdekekkel ellentétes volna egy független Ukrajna megalakulása, vallja a kor nemzetközi politikájában és a diplomáciában is otthonosan mozgó Kozma, hiszen egy független ukrán nemzet „30 millió felüli tömegével befolyást gyakorol a szomszédos Kárpátaljára és azonnal vonzó hatást kezd kifejteni”. Ebben a helyzetben a magyar kormányzat elvileg a nagyorosz irányt is támogathatná, veti fel a lehetőséget az elemző, majd el is veti ezt az utat. „A magyar kormány a Szent István-i állameszme, a rutén nép és a görög katolikus vallás érdekében egyaránt azt a politikát igyekszik csinálni, hogy a rutén nép eredeti önállóságában és vallásában megmaradjon, és ami pravoszlávia itt kialakult, azt visszaterelje a görög katolikus egyház kebelébe. Ennek a gondolatnak és keresztülvitelének legnagyobb ellensége az ukrán politika.”⁵⁶

Nemzetiségi oktatásügy

Az iskolák tannyelvi viszonyaival már a legelső intézkedések között foglalkoztak a magyar hatóságok. 1938 novemberében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányelvei szerint a tisztán magyar és tisztán nemzetiségi vidékeken megmaradnak az anyanyelven oktató iskolák; a vegyes lakosságú településeken gondoskodni kell a magyar ajkúak külön magyar nyelvű oktatásáról; a magyar nyelvet tantárgyként be kell vezetni a nem magyar tannyelvű iskolákban; a szlovák és ruszin nyelv oktatása változatlan marad azokban az intézményekben, ahová e nemzetiségek képviselői járnak.⁵⁷

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1941. évi 58.701. és 1943. 85.000. számú rendelete előírta, hogy a nemzetiségileg vegyes lakosságú vidékeken a magyar tannyelvű polgári iskolákban heti két órában oktatni kell a lokális többség nyelvét.⁵⁸ Ez Kárpátalja esetében

⁵⁵ Közli uo. 251.

⁵⁶ Közli uo. 254.

⁵⁷ Lásd Fedinec Csilla: A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938 és 1961 között. In Csernicskó István – Váradi Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., 1996. 39–46.

⁵⁸ Nádor Orsolya: Nyelvpolitika és oktatás – történeti háttérvázlat. In Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.): *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2011. 44.

azt jelentette, hogy a magyar nyelven oktató iskolákban is kötelezően tanították a ruszin nyelvet.⁵⁹ A heti két órában folyó nyelvoktatás hatékonysága azonban nem lehetett túlságosan magas.

A kormányzat nem erőltette az oktatás magyarosítását. Sőt, Teleki személyesen tett ígéretet arra, hogy a magyar tannyelven folyó oktatás bevezetésére irányuló azon kérelmeket, amelyek olyan településekről érkeznek a kormányzathoz, ahol a lakosság anyanyelvi összetétele ezt nem indokolja, haladéktalanul a papírkosárba dobják.⁶⁰ Ezt a hírt a *Русская правда* című újság is közölte 1940. évi 58. számának címlapján.

A magyarul nem beszélő polgári lakosság nyelvtudásával kapcsolatos hivatalos álláspont az volt, hogy számukra nem lehet kötelezően előírni a magyar nyelv ismeretét, ám az iskolákban azt tantárgyként oktatni és tanulni kell, mert a magyar nyelv elsajátítása előnyükre válik, valamint – ahogyan Kozma Miklós kormányzói biztos fogalmazott a hivatalba iktatása alkalmából tartott sajtótájékoztatón 1940. szeptember 15-én – a magyar nyelv „lehetőséget és könnyebb boldogulást ad”.⁶¹

Kozma Miklós kormányzói biztos a hivatala átvételekor Ungváron tartott beszédében kifejtette: „Kárpátalja nem magyar anyanyelvű lakosságának nyelvi és kulturális jogait és kezelését magyar törvények és a kormány félreérthetetlen álláspontja szabják meg. [...] Általában a legmeszebbmenő figyelmet kívánom ezekre a kérdésekre fordítani, de mindjárt hozzáteszem azt is, hogy sem a rutének, sem a nyelvi kisebbségek kulturális szabadsága nem jelenthet politikai szabadosságot és kifelé húzást, s mint ahogy a kormány intenciói értelmében garantáltam javukra a nyelv és kultúra szabadságát, épp úgy garantálom, hogy minden, a magyar állameszmétől és nemzethűségtől történő elhajlás a legsúlyosabb megtorlás alá esik.”⁶²

A ruszinok számára biztosított nemzetiségi, nyelvi és kulturális jogok mellett azonban a magyar szupremáciát is egyértelművé tette a kormányzat. A magyar történeti hagyományokba szervesen il-

⁵⁹ Fedinec: A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján, 1996, i. m., 41.

⁶⁰ Мазурок, Ігор: *Правове становище Закарпаття у 1939–1944 рр.* Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. 115.

⁶¹ Közli Brenzovics (szerk.): *Kozma Miklós*, 2009, i. m., 258.

⁶² Kozma Miklós: *Beszédek, cikkek, előadások, nyilatkozatok 1940–1941.* Budapest: a szerző kiadása, 1942. 281–282; Brenzovics (szerk.): *Kozma Miklós*, 2009, i. m.

leszkező⁶³ elmélet szerint „az állam- és nemzetvezetésre történelmi, földrajzi, többségi és minden egyéb jogon, mint legidősebb testvér, a magyar jogosult”.⁶⁴

A ruszin nyelvtan kérdése

A kis ruszin nemzet önállóságának megteremtésében kiemelt szerep jutott az önálló ruszin nyelv és annak irodalmi változata kidolgozásának. Ennek jegyében fogalmazódott meg egy új ruszin grammatika kidolgozása, mely alapjául szolgálhat a nyelvi sztenderdizációnak és kodifikációnak.⁶⁵

1939-ben a ruszofil Georgij Gerovszkij *Русская грамматика для народных школ* [Orosz nyelvtan a népiskolák számára]⁶⁶ címmel kiadott rövidke (72 oldalas) tankönyve előszavában még úgy véli, lehetetlen a nyelvtanban a nép nyelvét (ahogyan ő fogalmazott: „a falusi nyelvet”) használni. A ruszofil nyelvi irányzat programjának megfelelően amellettt érvel, hogy az orosz irodalmi nyelv elsajátítása a műveltség megszerzésének és a más szláv nyelvűekkel való érintkezésnek az eszköze.⁶⁷ Amint arra Káprály elemzése rávilágít, e grammatika szerzője sem tudta azonban elkerülni, hogy helyi nyelvjárási elemek kerüljenek orosz nyelvtanába.⁶⁸ Az elemző szerint Gerovszkij tudatosan törekedett arra, hogy csökkentse az eltéréseket a (nagy)orosz és a helyi sztenderd norma között.

Hamarosan azonban – ahogyan Marina Gyula, a Kárpátaljai Kormányzóság oktatási és vallásügyi hivatalvezetője értékelte a helyze-

⁶³ Lásd Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris, 2007.

⁶⁴ Kozma: *Beszédek*, 1942, i. m., 200.

⁶⁵ Sztenderdizáció: az a folyamat, melynek során egy nyelvet valamilyen módon kodifikálnak, azaz kialakítják (kialakul) annak sztenderd (irodalmi) nyelvváltozata. Kodifikáció: az a folyamat, melynek során a nyelv elemei közül kiválasztásra kerülnek a nyelvtanból, a szókészletből azok a változatok, amelyek ezt a nyelvváltozatot együttesen jellemzik. A kodifikáció eredményeit rendszerint nyelvtanok (grammatikák) és szótárak, helyesírási szabályzatok foglalják össze. Lásd például Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris-Századvég, 1995. 32–35; Trudgill Peter: *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003. 23–24, 128.

⁶⁶ Геровський, Георгій: *Русская грамматика для народных школ. Часть I. Для второго года обучения*. Унгарь–Ужгород: Школьная помощь, 1939. 72.

⁶⁷ Капраль: *Русский язык*, 2003, i. m., 178.

⁶⁸ Uo. 178.

tet emlékirataiban – „a nagyorosz irányzatú ruszin politikusok egyre jobban leszorultak a politikai porondról és helyet kellett adniok azon az egyre jobban feltörő népi-irányzatúaknak (a narodovci). Ezáltal a nagyorosz irányzatúak (főképpen vezetőiknek) jelentősége csökkent, befolyásuk gyengült, számuk pedig erősen apadt”.⁶⁹

1940 nyarán Ungváron, a kormányzói biztosság kiadásában jelent meg a *Грамматика угрорусского языка для средних учебных заведений*⁷⁰ [Magyarorosz nyelvtan a középszintű oktatási intézmények számára] című nyelvtan. Perényi Zsigmond kormányzói biztos Teleki Pál miniszterelnöknek írott levelében úgy vélte, a grammatika „egyrészt megszünteti a két évtized óta tartó kárpátaljai nyelvi harcot (melyet a cseh kormány sokszor mesterségesen szított), s így ruténjeinknek lehetőséget ad arra, hogy a maguk anyanyelvét egységesen fejlesszék tovább, másrészt akadályt emel a külföldi (ukrán, nagyorosz) nyelvek használata következtében érezhető elidegenedő hatásnak is”.⁷¹

A grammatika szerkesztőbizottságának élén Ilniczky Sándor kanonok, Perényi Zsigmond kormányzói biztos főtanácsadója állt. Perényi Teleki Pál miniszterelnökhöz címzett levelében a tankönyvvel kapcsolatban leszögezte: „egyrészt megszünteti a két évtized óta tartó kárpátaljai nyelvi harcot (melyet a cseh kormány sokszor mesterségesen szított), s így ruténjeinknek lehetőséget ad arra, hogy a maguk anyanyelvét egységesen fejlesszék tovább, másrészt akadályt emel a külföldi (ukrán, nagyorosz) nyelvek használata következtében érezhető elidegenedő hatásnak is”.⁷²

Marina Gyula vallás- és oktatásügyi osztályvezető írt előszót a kiadványhoz (emiatt sokan Marina-féle nyelvtanként emlegették a kiadványt).⁷³ Ebben kitért a helyi ruszin „népnyelv” jogaira, kiemelte a nyelvtan jelentőségét, és szükségesnek tartotta a Volosin által 1907-ben és 1919-ben kiadott nyelvtanokban foglalt elvekhez való visszatérést.⁷⁴ A Marina-féle magyarorosz vagy rutén nyelvtan használata az 1940.

⁶⁹ Marina Gyula: *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Nagyszőlős: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1977/1999. 143.

⁷⁰ *Грамматика угрорусского языка для средних учебных заведений*. Ungvár: Kárpátaljai Területi Kormányzói Biztosi Hivatal, 1940. 114.

⁷¹ Idézi Marina: *Ruténsors*, 1977/1999, i. m., 144.

⁷² Uo. 144.

⁷³ Olyannyira, hogy maga Marina Gyula is így említi az Amerikai Egyesült Államokban készült emlékirataiban: „Marina-féle Grammatika”. Marina: *Ruténsors*, 1977/1999, i. m., 143.

⁷⁴ Amint azt korábban már említettük, a később az ukrán politikai és nyelvi irányzatot követő Volosin ugyanis a 20. század elején két nyelvtant és egy ábécéskönyvet

augusztus 20-i 8888/1940. sz. rendelet alapján az 1940–1941. tanévtől kezdve kötelezővé vált a kárpátaljai oktatási intézményekben.⁷⁵

A *Карпатска Недѣля* című lap 1940. július 15-i számában megjelent híradás szerint a nyelvtan a fonetika és a hangsúly tekintetében a helyi kiejtést veszi alapul, s hasonlóan jártak el a szerkesztők a szóképzlet és a szintaxis vonatkozásában is.

A számos szakmai kritikát kapott grammatika⁷⁶ azonban sem a sztenderdizáció és kodifikáció, sem pedig az iskolai nyelvoktatás problémáit nem oldotta meg.⁷⁷ Az 1940-es grammatika a helyi nyelvjárásokra alapozott nyelvtan volt. Az általa kodifikált nyelvváltozat azonban – csakúgy, mint a korszakban ruszin nyelven megjelent legtöbb írásmű nyelvezete – alig valamiben különbözött az orosz irodalmi nyelv normáitól.⁷⁸ Ahogyan a nyelvtan egyik kritikusa fogalmazott: „nyelve azonban csaknem teljesen a legtisztább orosz irodalmi nyelv”.⁷⁹ Marina maga is úgy értékeli, hogy a kötetben „felismerhető volt az orosz irodalmi nyelvhez való bizonyos igazodás”.⁸⁰ Néhány helyi nyelvjárási elem beemelése mellett a legfőbb különbséget az jelentette az orosz nyelvű szövegekhez képest ebben a műben, hogy az 1918-ban befejeződött orosz helyesírási reform előtti ortográfiát használta.⁸¹ A grammatika tehát a régióban használt szláv nyelvváltozatoktól távoli változatot konstruált, amivel nem voltak megelégedve a helyi értelmiségiek. Ezt jelzi például, hogy 1941-ben az ungvári, a munkácsi és a huszti gimnáziumok orosznyelv-tanárai, Georgij Gerovszkij és Vaszil Krajnyanyic vezetésével 78 oldalas brosúrában fogalmazták meg kritikáikat a „magyarország” nyelvtannal szemben.⁸²

jelentetett meg, melyekbe a helyi nyelvjárások számos elemét építette be. Volosin kötetének akkori szerkesztési elveit a Magyar Tudományos Akadémia is jóváhagyta.

⁷⁵ Lásd Капраль (ред.): *Русинський дайджест*, 2010, i. m., 133.

⁷⁶ A nyelvtan ruszofil irányú kritikájára lásd például a G. Gerovszkij és V. Krajnyanyic szerkesztésében megjelent 78 oldalas munkát: Геровскій, Г. – Крайняницъ, В. (ред.): *Разборъ грамматики угрорусского языка*. Унгварь, 1941.

⁷⁷ Мозер: *Прощання з українством*, 2011, i. m.

⁷⁸ Капраль: *Русский язык*, 2003, i. m., 178–179.

⁷⁹ Idézi Botlik: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*, 2005, i. m., 42.

⁸⁰ Marina: *Ruténsors*, 1977/1999, i. m., 143.

⁸¹ Капраль: *Русский язык*, 2003, i. m.; Капраль: *Языковая ситуация*, 2008, i. m., 178–195.

⁸² Геровскій–Крайняницъ: *Разборъ грамматики угрорусского языка*, 1941, i. m. A bírálat szerzői között a szerkesztők mellett szerepel továbbá V. Antalovszkij (В. Анталовскій), М. Griga (М. Грига) és Sz. Dobos (С. Добош) is. *Oficinszkij: Etnikai-kulturális összefüggések*, 2010, i. m., 179–180.

A grammatika ellentmondásos fogadtatását jelzi az is, hogy a Prágában megjelenő *Насчын* [Támadás] című ukrán lap 1940. március 16-i számában ezt írták a kárpátaljai iskolai viszonyokról: „az úgynevezett orosz osztályokban lehetetlen nyelvi állapotok uralkodnak. A tantárgyak több mint 60%-át (történelem, földrajz, fizika, természetrajz, számtan) kizárólag magyarul tanítják, a többit pedig az összetákolt magyar-orosz nyelven. A polgári iskolák számára nincs semmiféle tankönyv. Az ukrán és a kárpátorosz (Panykevics-féle) nyelvtanokat elégették, s helyette a tananyagot ezen a mesterséges nyelven diktálják.”

Nem meglepő ezek után, hogy gyorsan egy újabb ruszin nyelvtan látott napvilágot Kárpátalján: 1941-ben Harajda János *Граматика руського языка*⁸³ [*Ruszin nyelvtan*] című új grammatikája. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. évi 27.300. számú rendelete tette hivatalos és kötelező tankönyvvé az új nyelvtant.

A nyelvkérdés politikai súlyát jelzi, hogy Kozma Miklós kormányzói biztos személyes odafigyelésével tüntette ki Harajda nyelvtanának elkészülését. Sőt, az ő javaslatára került be a ruszin ábécébe egy újabb, 34. betű: a „ѣ” [ѣор].⁸⁴ Dzendzelivszkij szerint⁸⁵ Harajda egykori közeli munkatársa, az 1945 után az Ungvári Állami Egyetem oktatójaként dolgozó Mihajlo Lelekacs a korabeli események szemtanújaként számolt be arról, hogy a nyelvtan előkészületeinek során Kozma Miklós arról érdeklődött, nem fog-e túlzottan hasonlítani ez a grammatika az orosz vagy ukrán nyelvre. Ennek kapcsán a kormányzói biztos azt is megkérdezte, megvan-e a keménységet jelölő „ѣ” írásjel a modern orosz, illetve az ukrán helyesírásban, s miután nemleges választ kapott, akkor javasolta Kozma ennek a betűnek bevezetését a ruszin ortográfiába.

A kötethez írott bevezetőjében a szerző, Harajda János megjegyzi: nehéz olyan nyelv grammatikáját összeállítani, melynek számos, különféle irányultságú nyelvtana jelent már meg eddig, melyek közül azonban mindegyik sok kritikát kapott, mert a nép értelmisége máig

⁸³ Гарайда, Іванъ: *Граматика руського языка*. Ungvár: Kárpátaljai Tudományos Társaság, 1941. A nyelvtan reprint változatát Ivan Petróczi szerkesztésében és előszavával, a régió politikai életében jelentős szerepet betöltő Ivan Baloga támogatásával ötezer példányban újra kiadták 2009-ben Ungváron.

⁸⁴ Oficinszkij: *Etnikai-kulturális összefüggések*, 2010, i. m., 180.

⁸⁵ Дзєндзєлївський, Йосип: І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч. In Б. Галас (ред.): *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород: Патент, 1993. 151–152.

nem tudott egyértelmű álláspontot kialakítani a nyelvi kérdésben. Az előszóban azt is leszögezi a szerző, hogy célja olyan grammatika összeállítása, amely a közös nyelvjárási formákra építve kíván a nép számára a lehető leginkább érthető nyelvváltozatot kodifikálni, s egyúttal mintaadóvá válni a könyvkiadás számára. Korábban ugyanis, véli a szerző, olyan nyelvtanokra alapozott szövegeket írtak a nép számára, melyeket az nehezen érthetett meg.

Az előszóból azt is megtudhatjuk, hogy a szerző által kodifikálni kívánt nyelvváltozat kompromisszum kíván lenni a helyi nyelvi változatok között. Fő szerkesztési elve az etimologikus, és csupán a végződésekben követi a beszélt nyelvet. Ugyanakkor az élő beszélt nyelvet tekinti mintájának, melyen a helyiek érintkeznek egymással. Megjegyzi továbbá, hogy senki sem gátolja abban a helyi ruszin értelmiséget, hogy más szláv nyelveket sajátítson el, de a saját anyanyelvének megtanulását sem tilthatja meg senki.

A *Нова Недѣля* című lap 1941. július 6-i számából arról értesülhetünk, hogy Marina Gyula, a Kárpátaljai Kormányzóság tanügyi biztosa értékelte az újonnan kiadott ruszin nyelvtant. Marina álláspontja szerint a grammatika – eltekintve kisebb-nagyobb hiányosságaitól, melyeket az újabb kiadásokban ki kell javítani – Volosin 1907-ben kiadott nyelvtanán alapul, ám helyenként meghaladja azt. A tanügyi biztos azt is javasolta a *Нова Недѣля*-ban megjelent híradás szerint, hogy egy 30-40 oldalas helyesírási szótár megjelentetésével egészítsék ki az új ruszin kiadványt.⁸⁶

A 143 nyomtatott oldal terjedelmű kötet nem teljes leíró nyelvtan, és nem is oktatási célú tankönyv. Ahhoz, hogy valóban teljes, kodifikációs célú leíró nyelvtanná válhasson, hiányzik belőle egyes nyelvi szintek (például a szóképzés) tárgyalása. Közvetlenül oktatási célokra való használatát pedig az korlátozta, hogy szinte teljesen kimaradtak belőle olyan területek, mint például a helyesírás.

A magyar-orosz nyelvváltozat jellemzőiről

Megjelenését követően a Harajda által kidolgozott nyelvtan szolgált alapjául a Kárpátalján ruszin nyelven készülő hivatali szövegeknek. Ez a grammatika volt a nyelvi mintája a korszakban ruszin nyelven megjelenő lapok és folyóiratok többségének is, azaz a gyakorlatban

⁸⁶ Lásd Капраль (ред.): *Русинський дайджест*, 2010, i. m., 210.

mintaadóvá vált, kodifikált egy ruszin sztenderd nyelvváltozatot.⁸⁷ Ezt a kodifikált normát vették figyelembe, amikor a *Kárpátaljai Közlöny Подкарпатский Вѣстник* számára készítettek fordításokat. Ennek fényében érdekes megvizsgálni a hivatalos közlöny magyar-orosz nyelvét.

A *Kárpátaljai Közlöny Подкарпатский Вѣстник* fordítói is folyamatosan igazodtak a változó nyelvi elvárásokhoz, amire a hivatalos lapban megjelenő fordítások változó nyelvi állapotából következtethetünk. A korai, 1939-es lapszámokban a Volosin-féle 1907-es nyelvtanra ismerünk, majd később a Marina-féle nyelvtan orosz hatására. Harajda grammatikájának kiadását követően sem vált azonban a fordítások nyelvezete egyenletes színvonalúvá, és az orosz nyelvi hatás végig érezhető a ruszin (magyar-orosz) szövegeken.⁸⁸

Például a *Közlöny* 1941. május 4-én megjelent 19. számában a 27. oldalon az „Объявление о конкурсѣ” című álláshirdetés szövege gyakorlatilag orosz nyelvű, sajátos, tradicionális helyesírással nyomtatva, ez az első néhány szóból kitűnik: „Объявляю конкурс на освободившееся мѣсто участкового врача...”. Az egy héttel később kiadott lapszám 1. oldalán a 2.620/1941. számú miniszteri rendelet fordítását szintén erős orosz hatás jellemzi: „Если для цѣли обезпеченія сельскохозяйственныхъ работъ [...] не обходимо использование исполненій для народной обороны, то по распоряженію оногo предпринимае мѣры министр народнои обороны въ согласіи съ министромъ земледѣлія...”.

Azt, hogy az 1941-ben kiadott nyelvtan nem rendezte végérvényesen a ruszin irodalmi norma kodifikálásának kérdését, jelzi például a *Kárpátaljai Közlöny* 1943. december 26-án kiadott 52. számából származó alábbi idézet: „Тотѣ лѣкарѣ, которымъ на приключенныхъ назадъ, респективно занятихъ назадъ территорияхъ оправненость къ уживанню титула лѣкаря-спеціалиста уже была признана на основѣ правовыхъ нормъ, дѣйствующихъ подчасъ чужой окупаціѣ, суть оправненѣ и дальше къ уживаню титула отповѣдногo лѣкаря-спеціалиста, ос колько были принятѣ до дакотрой отечественной лѣкарской коморы.”

Az idézett mondat néhány eleme (például a тотѣ névmás vagy a лѣкарѣ főnév többes számot kifejező végződése) a helyi, regionális

⁸⁷ Поп, Иван: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород: Издательство В. Падяка, 2001. 428.

⁸⁸ Дзендзелівський: I. А. Гарайда, 1993, i. m., 154; Дзендзелівський, Йосип: Гарайда як філолог. *Acta Hungarica*, VII/VIII, 1998. 144–167.

nyelvhasználathoz közelít ugyan, illetve az 1941-ben még ugyanebben a lapban az orosz „врач” szó jelent meg ’orvos’ jelentésben, két évvel később pedig az ukrán лікар, ám a szöveg még mindig jelentős mértékben inkább orosz(os), mintsem ukrán.

A már korábban kiadott könyveket, tankönyveket is ennek az új grammatikának a nyelvezete alapján dolgozták át. Az iskolákba ezt megelőzően kiküldött tankönyveket azonban már nem vonták vissza, s ez tovább fokozta az oktatásban uralkodó nyelvi káoszt.⁸⁹ A nyelvtan ugyanis a hozzá fűzött remények ellenére sem oldotta meg a régióban uralkodó, a csehszlovák korszakból örökölt nyelvi zűrzavart, mert a ruszinok egy része az iskolákban, az újságokban, a különböző kiadványokban továbbra is az orosz nyelvet, vagy leginkább annak helyi elemekkel vegyített változatát használták, s a Harajda által rögzített nyelvváltozatot jórészt csupán a kormányzói biztosság hivatalos kiadványai és lapja, illetve a Kárpátaljai Tudományos Társaság kötetei használták.⁹⁰ A korszakot vizsgáló kötetében Brenzovics László így jellemzi a helyzetet: „Az iskolákban a nyelvi téren tovább folytatódott a káosz, minden tanító saját meggyőződése szerinti nyelven oktatott, ki oroszul, ki ukránul, ki pedig a helyi dialektusban. A magyar kormányzat által forszírozott helyi dialektuson alapuló ún. »rutén nyelvet« becsülték egyébként a legkevesebbre”,⁹¹ arra való hivatkozással, hogy ennek a nyelvnek nincs irodalma és nincs irodalmi (azaz sztenderd) nyelvváltozata.

Harajda János grammatikájának nyelvezetét elemezve meglepő tapasztalatra juthatunk. A társaság vezetői a nyelvi vernakularizáció elvét hirdették, vagyis amellet foglaltak állást, hogy a ruszin irodalmi nyelvet a helyben, Kárpátalján beszélt nyelvjárásokra (főként a máramarosi dialektusra), a 18. századi ruszin irodalmi művek nyelvezetére, valamint az egyházi szláv nyelvre kell alapozni, és közelíteni kell az irodalmi nyelvet a népi nyelvhasználathoz. És bár a helyi szláv nyelvjárásokban máig erős magyar nyelvi hatás fedezhető fel (elsősorban a szókészletben, de más nyelvi szinteken is⁹²), mind Harajda

⁸⁹ Brenzovics: *Nemzetiségi politika*, 2010, i. m., 134–135.

⁹⁰ Плішкова, Анна: *Русинський язык на Словенску (Короткий нарис історії і сучасності)*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, 2008. 54.

⁹¹ Brenzovics: *Nemzetiségi politika*, 2010, i. m., 134.

⁹² Erről lásd például Csopely László: Magyar szók a rutén nyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények*, XVI, 1881. 270–294; Балецкий, Эміль: Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии. *Studia Slavica*, IV, 1958. 23–46; Балецкий, Эміль: О некоторых венгерских заимствованиях в украинском

nyelvtana, mind pedig a Kárpátalja Tudományos Társaság által kiadott munkák nyelvezete gyakorlatilag mentes a magyar nyelvi kontaktus-hatásoktól.⁹³ Sokkal kevésbé sikerült azonban kivonniuk magukat a korabeli ruszin szerzőknek az orosz irodalmi nyelvi norma hatása alól, ezért szövegeik mondatszerkesztése erősen közelíti az orosz szintaxist.⁹⁴ A grammatikát elemezve Dzendzelivszkij arra is rávilágít, hogy a Harajda által kodifikált nyelvi jelenségek között egyetlen olyan sincs,

языке. *Studia Slavica*, IX, 1963. 337–386; Дзендзелівський, Йосип: До питання про мадяризми в говорах Закарпатської області. На матеріалах Лінгвістичного атласа. Част. I. In *Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія Філології*, 2, 1959. 61–64; Дже, Ласло: К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. *Studia Slavica*, VII, 1961. 139–176; Dezső László: *A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvemlékek magyar jövevényszavai*. (Nyelvtudományi Értekezések, 128.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.; Дже, Ласло: *Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках. Словарь, анализ, тексты*. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 1996; Мокань, А.: *Венгерские заимствования в марамарошском украинском диалекте Закарпатской области*. Ленинград: Ленинградский государственный университет, 1966; Лизанец, Петро: *Венгерско-украинские межъязыковые связи. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976; Лизанец, Петро: *Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР*. Ужгород, 1979; Лизанец, Петро: Мадяризм. In Русанівський В. – Тараненко О. (ред.): *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Видавництво „Українська енциклопедія” ім. П. Бажана, 2000. 298; Барань, Єлизавета: Лексичні гунгаризми у творах українських письменників Закарпаття. *Українська мова*, 2, 2009. 56–69; Барань, Єлизавета: Угорсько-українські міжмовні контакти на помежів’ї їх етнічних територій (вплив угорської мови на лексику творів Закарпатських письменників). *ТЕКА. Commission of Polish-Ukrainian cultural ties*, V, 2010. 24–31; Барань-Комарі, Єлизавета: До питання про унгаризми у народній мові карпатоукраїнців (русинів) Закарпаття. *Studia Russica*, XXII, 2005. 115–129; Барань, Єлизавета – Черничко, Степан: Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II. *Acta Beregsasiensis*, 1, 2009. 91–112.; Капраль, Михаил – Поп, Иван: Язык подкарпаторусинский. In Поп, Иван (ред.): *Энциклопедия*, 2001, i. m., 425–430. stb. Lizanec például úgy véli, hogy a régió szláv lakosságának nyelvére negatív hatást gyakorolt az erőszakos „magyarizáció”; a helyi ukrán nyelvjáráások magyar szókölsönzése a magyarosítás következményei. Lizanec, Petro: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. (A kárpátontúli ukrán nyelvjáráások anyagai alapján)*. Uzshorod: Uzshorodi Állami Egyetem, 1970. 36–37, 86, 89.

⁹³ Дзендзелівський: І. А. Гарайда, 1993, i. m.; Дзендзелівський: Гарайда, 1998, i. m.; Капраль: Языковая ситуация, 2008, i. m., 190.

⁹⁴ Дзендзелівський: Гарайда, 1998, i. m.; Капраль: Языковая ситуация, 2008, i. m.; Мозер: Прощання з українством, 2011, i. m.; Плішкова: *Русинський язык*, 2008, i. m., 54.

melynek izoglosszája ne terjedne túl a korabeli (és mai) Kárpátalja területén, ami azt jelenti, hogy nyelv(járás)i vonatkozásban a Kárpátok hegygerince nem tekinthető nyelvhatárnak.⁹⁵

A Kárpátaljai Tudományos Társaság

A ruszin nép és nyelv önállóságának megteremtése volt a kiemelt célja a magyar állam erkölcsi, politikai és pénzügyi támogatását mindvégig élvező, 1941. január 26-án Ungváron, a kormányzósági palota közgyűlési termében alapított Kárpátaljai Tudományos Társaságnak (Подкарпатское Общество Наукъ), amelynek egyébként első kiadványa a Harajda-féle grammatika volt.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT) feladatairól Kozma így írt 1941. január 11-én Teleki Pál miniszterelnöknek címzett levelében: „a Szent István-i állameszme jegyében nem fogadható el kifelé pater-náló sem ukrán, sem nagyorosz mozgalom, és a magyar állameszme a rutén népi eszmét fedi, sőt annak egyetlen biztosítéka, és éppen ezért a rutén népi gondolat fejlesztendő ki. Ezt lesz hivatva szolgálni a tudományos társaság is, de előre hangsúlyozom, hogy a kérdés a lehető legnehezebb, mert a mai rutén intelligencia vagy ukránul, vagy nagyoroszul ír, a nép előtt tulajdonképpen érthetetlen nyelven, és attól nehezen akar megválni.”⁹⁶

Bonkáló Sándor így kezdi a KTT folyóiratának első számában *A ruszin irodalmi nyelv* címmel közölt tanulmányát: „A ruszin irodalmi nyelv kérdésének megoldása a Kárpátaljai Tudományos Társaság egyik legsürgősebb és egyben legnehezebb feladata.” A társaság alakuló ülésén Kozma Miklós kijelentette: az erkölcsi és anyagi támogatásával létrehozott testület feladata „a ruténség önálló, népi gondolatának, népi öncélúságának, sajátos kultúrájának és nyelvének szolgálata nyílt és egyenes úton, politikai és kulturális mellék-célok nélkül”.⁹⁷

⁹⁵ Дзензелівський: Гарайда, 1998, i. m., 154.

⁹⁶ A levelet közli Brenzovics (szerk.): *Kozma Miklós*, 2009, i. m. Az idézett részt lásd a 268. oldalon.

⁹⁷ Bonkáló Sándor: A ruszin irodalmi nyelv. In Csatóry György (szerk.): *ЗОРЯ/HAJNAL. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944)*. Beregszász–Budapest: Hatodik Síp Alapítvány, 1941/1995. 28. A kormányzói biztos beszéde megjelent a *Зоря–Hajnal* című folyóirat 1941. évi 1–2. számában (6–14). Ruszin nyelven közli Káprály Mihály (szerk.): *Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2002. 151–156. A KTT alakuló üléséről készített jegyzőkönyvet lásd a *Зоря–Hajnal* című

„Ma Kárpátalján a kormány támogatásával egy tudományos társaság működik, amelynek az a feladata, hogy véglegesen rendezze a rutén nyelvi kérdést, fejlessze a népi nyelvet irodalmi nyelvvé s végül zárja le egyszerismindenkorra a csehek által mesterségesen szított nyelvi harcot” – hangzott el Kricsfalussy-Hrabár Endre felszólalásában az országgyűlés Felsőházában 1943. december 20-án.⁹⁸ A Kárpátaljai Tudományos Társaságnak „nagy hivatása volna, sőt van is, szolgálja is ezt a hivatást: a népi rutén kultúra szerves fejlesztését, mellyel a rutén kultúrát függetleníteni kell a pánruszizmus, vagy pánukránizmus idegen szellemétől” – hallhatták az országgyűlés Felsőházának tagjai Kass Albert felszólalását 1943. december 16-án.⁹⁹

Az egyértelmű célokkal és feladatokkal ellátott KTT megkapta a betiltott ukrán orientáltságú Proszvita elkobozott vagyonát és ungvári székházát, a kormányzói biztos a rendelkezésére bocsátotta a hivatal mellett még 1939-ben létrehozott nyomdát is.¹⁰⁰

A Ruszin Akadémiaként is emlegetett KTT a vidék neves tudósait (elsősorban a történészeket, nyelvészeket, irodalmárokat és néprajzkutatókat) tömörítette. A társaság működésének rövid ideje alatt (1944-ben, a szovjet csapatok Kárpátaljára érkezésével szűnt meg) jelentős szerepet játszott a régió tudományos és kulturális életének felpezsdítésében, a közművelődésben.¹⁰¹ A KTT 1941 és 1944 között megjelenő *Зоря–Hajnal* című kétnyelvű tudományos folyóirata mellett 92 kötetet adott ki. Ezenkívül kéthetente jelent meg lapja *Литературна Неділя* [Irodalmi Vasárnap] címmel, 3000 példányban.¹⁰²

A tudományos és tudománynépszerűsítő tevékenység mellett a KTT legfontosabb célja és feladata azonban az önálló ruszin irodalmi nyelv normáinak kidolgozása és kodifikálása volt. Három szekciója közül a harmadik a ruszin nyelvi-irodalmi szakosztály volt, olyan neves tagok-

folyóirat 1941. évi 1–2. számában (180–184), valamint ruszin és magyar nyelven közli Káprály, 2002. 142–146, illetve 147–150.

⁹⁸ *Felsőházi napló*, 1939. IV. kötet. 221. Kricsfalussy-Hrabár a kárpátaljai területről 1942-ben lett felsőházi tag.

⁹⁹ *Felsőházi napló*, 1939. IV. kötet. 125.

¹⁰⁰ Brenzovics: *Nemzetiségi politika*, 2010, i. m., 139–144.

¹⁰¹ Csatóry György: *A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944)*. Hatodik Síp, 1994. tavasz (melléklet); Káprály Mihály (szerk.): *Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2002.

¹⁰² Lásd Csatóry György (szerk.): *ЗОПЯ/HAJNAL. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944)*. Beregszász–Budapest: Hatodik Síp Alapítvány, 1995; Káprály (szerk.): *Kárpátaljai Tudományos Társaság*, 2002, i. m.

kal, mint Hodinka Antal, Bonkáló Sándor, Kniezsa István, Melich János, Sztripszky Hiador, Ilniczky Sándor.¹⁰³ Már az alakuló ülésen megfogalmazták, hogy a nyelvi polémiában „sem az orosz, sem az ukrán irányzatra nem támaszkodnak, hanem a ruszin (rutén) népi nyelv alapjaira épített nyelven jelentetik meg kiadványaikat”. A KTT első elnöke, a már korábban is a ruszinofil irányzat híveként ismert akadémikus, Hodinka Antal programadó beszédében kijelentette: „meg kell teremteni a ruszin nép olyan sajátos irodalmi nyelvét, amely sem a nagyorosz, sem az ukrán nyelvre, hanem az itteni nép között évszázadok során kifejlődött ruszin népi nyelvre támaszkodva alakulhat ki.” A történészként és nyelvészként egyaránt ismert Hodinka meggyőződése szerint „helytelen és merész mondóka azt állítani, hogy az itteni ruszin népnek 4 vagy 5 nyelvjárásra tagozódó parasztnyelvéből nem lehet irodalmi nyelvet fejleszteni”.¹⁰⁴ A Harajda-féle grammatikához írott előszavában Hodinka arról is beszámol, hogy a KTT nyelvi-irodalmi egységének 1941. február 28-i ülésén egyhangúlag úgy határoztak, hogy Kárpátalja lakosságának népnyelvéből irodalmi nyelvet fejleszt, a Magyar Tudományos Akadémia 1900-as években elfogadott alapelvei szerint.

A fentiekhez hasonló szellemben fogalmaz Bonkáló Sándor a *Зоря–Hajnal* első számában megjelent tanulmányában. „A keleti szláv nyelvek: az orosz, ukrán, fehérorosz (belorusz) és a kárpátaljai ruszin közös alapból indultak ki, de századokon keresztül más és más irányban fejlődtek, minek folytán hang-, alak- és mondattanuk és főleg szókincsük annyira eltérő, hogy mindegyikük önálló nyelvet alkot”¹⁰⁵ – fogalmazza meg elméletének kiindulási alapját, majd leszögezi: „A kárpátaljai ruszinokat kivéve már minden szláv nép kiábrándult az irodalmi pánszlávizmusból és ma a saját nyelvén ír. Minden nép megkövetelheti, hogy a saját nyelvén szóljanak hozzá és minden nyelv alkalmas arra, hogy irodalmi nyelvvé fejlesszék.”¹⁰⁶

Az új nyelvi, nyelvpolitikai irány nemcsak a ruszin grammatika kiadásában jelent meg; a nyelvpolitika a kulturális életnek is irányt szabott. A KTT által megjelentetett *Литературна Недѣля* című folyóirat

¹⁰³ Salga Attila: Ruszinok és magyarok Trianon után. In Bonkáló Sándor: *A rutének*. Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996. 153; Káprály (szerk.): *Kárpátaljai Tudományos Társaság*, 2002, i. m.

¹⁰⁴ Hodinka Antal beszédét közli Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Nyíregyháza: Vasvári Pál Társaság, 1992. Az idézett részt lásd a 114. oldalon.

¹⁰⁵ Bonkáló: A ruszin irodalmi nyelv, 1941/1995, i. m., 30.

¹⁰⁶ Уо. 33; lásd még Бонкало, Александеръ: *Руський литературный языкъ*. Унгваръ: Подкарпатское Общество Наука, 1941.

1942. évi 24. számában azt olvashatjuk például, hogy a Литература и народный языкъ [Irodalom és népi nyelv] című írás szerzője rosszalóan jegyzi meg, hogy a helyi irodalmárok, „akik nem ismerik az orosz irodalmi nyelvet, ezen a nyelven próbálnak írni, mert sokak meggyőződése, hogy csak ezen a nyelven lehet irodalmat művelni”. „Miért nem tanulunk a néptől?” – teszi fel a szerző a költői kérdést, majd egy következőt is megfogalmaz: „Van-e jogunk saját népi nyelvünkön írni?” Ez utóbbi kérdésre azonnal igenlő választ is ad. A szerb és a görög példára hivatkozva amellezt érvel az E. B. monogram mögé rejtőző Balezky Emil, hogy akkor lesz erőssé és színvonalassá a helyi irodalom, és akkor válik élővé a helyi irodalmi nyelv, ha a költők és írók a néphez közel álló, saját nyelven szólalnak meg, majd így foglalja össze mondandója lényegét: „Bármilyen mesterséges grammatikát tanítsanak is iskoláinkban, a népnyelv mindig élni fog.”

Érdekes ugyanakkor, hogy Szuhonyak levéltári források elemzése alapján bemutatja, hogy a KTT-hez csapódott helyi írók, költők, szerkesztők, kutatók közül többen is – a társaság ruszin irányvonala ellenére – továbbra is korábbi meggyőződésük szerint írtak, alkottak.¹⁰⁷ A ruszofilek és az ukranofilek egyaránt úgy vélték, hogy a jelentős anyagi forrásokkal rendelkező, a régió szláv kultúráját és annak kutatását támogató, az alkotó értelmiségieknek intézményi háttérrel biztosító KTT-vel való együttműködés a régió szláv lakosságának hasznára válik. Így az 1939 és 1944 közötti időszak azzal a paradoxonnal jellemezhető, hogy bár a Kárpátaljai Kormányzóság területén az ukrán irányzat, illetve az ukrán nyelv (galíciai és szovjet-ukrán) változata tiltás alatt állt, a KTT által kiadott könyvek, folyóiratok jelentősen hozzájárultak a helyi szláv értelmiség kibontakozásához, és ezen belül az ukranofil irányzatú fiatal alkotók révén a helyi nyelvváltozat stiláris kidolgozásához, s közben a helyi szláv többség nyelve hivatalos nyelvi státuszt nyert.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Сугоняк, Василина: Декодування тексту і підтексту публікацій у виданнях Підкарпатського общества наук. In I. Сабадош (ред.): *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. 135–140.

¹⁰⁸ Капраль: *Русский язык*, 2003, i. m.; Капраль: *Языковая ситуация*, 2008, i. m.; Черничко, Степан – Фединець, Чілла: *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року)*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 180–181; Moser, Michael: *Rusyn: A New–Old Language In-between Nations and States*. In Tomasz Kamusella – Motoki Nomachi – Catherine Gibson (eds.): *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2016. 130.